

Artikkel V:

På sporet av den tapte samtid.

Arkiv, feltarbeid og kvenforskning

Fig. 1

Sommeren 1974 ble Ida Tuomainen fotografert av Asbjørn Klepp under et feltarbeid i Vadsø (fig.1). To måneder tidligere hadde konservator Håvard Dahl Bratrein fra Tromsø Museum vært hjemme hos Ida og gjort forundersøkelser for feltarbeidet, og han hadde lagt merke til en seng som han beskrev slik: ”Der er ei fin uttrekksseng på loftet. Den er oppredd med sengeklær fullt opp. Sengetøyet var før meget viktig.”¹ Asbjørn Klepp ble sendt tilbake for å fotografere denne senga. Den ble dokumentert med tre dias – på ett av dem viser Ida hvordan senga reies opp.

Opplysningene om fotografiet og senga er hentet fra Kvenarkivet ved Tromsø Museum (TMU). Etableringen og starten på oppbyggingen av dette arkivet var et resultat av et treårig

---

¹ Kvenarkivet. VA1. Ida Tuomainen, tsnd 2708. Foto: Asbjørn Klepp, Tromsø Museum Universitetsmuseet. I teksten har jeg valgt å bruke betegnelsen Tromsø Museum og forkortelsen TMU, selv om det offisielle navnet nå er Tromsø Museum Universitetsmuseet.

prosjekt, hvor Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF)² finansierte en arkivarstilling ved TMU i perioden 1987-1990 for å arbeide med ”[t]ilrettelegging av kvensk kulturmateriale”.³ Museet hadde gjennom flere år samlet inn forskningsmateriale gjennom egne feltarbeid og ved å kopiere fra arkiv i Finland, men hadde ikke ressurser eller kapasitet til å ordne det innsamlede materialet til ett arkiv.⁴ Arkivarstillingen førte til at Kvenarkivet ble opprettet, og i dette inngikk forskningsmateriale som var innsamlet i Nord-Norge av norske og finske språk- og kulturforskere i perioden fra 1920-tallet og frem til midten av 1980-tallet.⁵ Innholdet i arkivet består i stor grad av intervjuer, korrespondanse, feltnotater, fotografier og tegninger. Kvenarkivet har særlig blitt brukt av språk- og kulturforskere, og materialet herfra utgjør det viktigste kildemateriale for denne artikkelen.

I den seinere tid har TMU hatt en ambisjon om at Kvenarkivet skal være et dynamisk arkiv og inkluderer derfor stadig nytt forskningsmateriale.⁶ Arkivet er særlig interessant fordi det kan betegnes som en materialisering av forskningsinnsatsen på kvensk kultur. Det er også det eneste arkivet som tar sikte på å være en ressurs for spesielt kvenrelatert forskning. I denne artikkelen vil jeg se nærmere på forskningsmaterialet i Kvenarkivet og særlig konsentrere meg om *Varangerregistreringene* fra 1970-tallet og *Kvenprosjektet* fra 1980-tallet. TMU var involvert i begge disse prosjektene, og kan dermed sies å representere kvenrelatert forskning.

Bakgrunn og ny forskningsinteresse

Kvenarkivet inneholder forskningsmateriale som på en eller annen måte har tatt for seg kvensk historie, språk og kultur. Betegnelsen ”kven” blir hovedsakelig brukt om de finskspråklige innvandrerne som kom til Norge i tiden fra 1700-tallet og frem til begynnelsen av 1900-tallet, og deres etterkommere.⁷ Denne innvandringen foregikk i bølger, og kvenene bosatte seg i hele Nord-Norge, men mest i Nord-Troms og Finnmark. Særlig på grunn av grenseproblematikken i nord og norske myndigheters forhold til nabolandene i dette området, ble kvener og samer utsatt for en hard fornorskingspolitikk fra 1860-tallet. Denne politikken

---

² Norges allmennvitenskapelige forskningsråd ble opprettet i 1949, rådet ble i 1993 fusjonert med de øvrige forskningsrådene til Norges forskningsråd.

³ Kvenarkivet. VIIA2. KA223. Brev fra NAVF, 25.11.1986 (mottatt TMU). Salla Tavvetti fra Finland ble ansatt som arkivar og var den som organiserte Kvenarkivet.

⁴ Kvenarkivet. VIIA2. Sluttrapport for prosjektet ”Tilrettelegging av kvensk kulturmateriale”.

⁵ En fullstendig oversikt over innholdet i arkivet finnes på TMU sine nettsider <http://uit.no/tmu/150/?SubjectId=1037&FromSubject=0> (14.6.2008).

⁶ Både etnologen Rigmor Frimannslund Holmsen og språkforskeren Marjut Aikio sitt forskningsmateriale er inkludert i Kvenarkivet etter ferdigstillingen i 1990.

⁷ Niemi 2003a; Niemi 2003b.

vedvarte frem til andre verdenskrig, uten at den ble formelt avvirket i gjenreisningstiden.⁸ I perioden med gjenoppbygging og modernisering etter andre verdenskrig var kvenene nærmest usynliggjort i den norske offentligheten.⁹ Utover 1960- og 1970-tallet ble imidlertid kvenene og kvensk kultur gjenoppdaget som gruppe og ble objekt for forskning. I denne perioden eksisterte det særlig en oppfatning om at det kvenske representerte en form for reliktkultur.¹⁰ Forståelsen av kvenkulturen som en rest av en utdøende kultur preget også datidens forskning. Historikeren Einar Niemi har karakterisert 1970-tallet som en form for *runway-fase* og 1980-tallet som en *take-off fase* innen kvenforskningen, ut fra den økte aktivitet og den offentlige satsning på feltet. Dette innebar en betydelig endring i forhold til perioden før.¹¹ Nettopp derfor er det interessant å gå nærmere inn i de kvenrelaterte forskningsprosjektene på 1970- og 1980-tallet. Varangerregistreringene og Kvenprosjektet ble altså planlagt og gjennomført i en tid med ny giv innen kvenrelatert forskning. I 1972 ble Universitetet i Tromsø offisielt åpnet, noe som medførte at Tromsø Museum ble et universitetsmuseum. Samme år bidro også ansettelsen av historikeren Håvard Dahl Bratrein, som avdelingsleder og konservator ved Nyere kulturhistorisk avdeling (NYK) ved TMU, til en ny giv.

Formålet er imidlertid ikke å gi en fullstendig historiografisk oversikt over kvenrelatert forskning, men å sette fokus på satsningen på dette feltet og den forskningen som faktisk foregikk ved TMU. Den tidligere kvenrelaterte forskningen hadde vært preget av enkeltforskere som interesserte seg for landsdelen, befolkningen og kulturen her. For eksempel besøkte den finske folkelivsgranskeren Samuli Paulaharju (1875-1944) og hans kone Jenny Paulaharju (1878-1964) Nord-Norge hele syv ganger i perioden 1921-1934. Målet med disse reisene var å samle inn tradisjons- og språkstoff om finsk folkekultur utenfor Finlands grenser gjennom blant annet samtale med informanter og ved å fotografere.¹² Kopier av dette materialet ble innlemmet i Kvenarkivet på 1980-tallet. På slutten av 1970-tallet fikk TMU overført kopier av Samuli Paulaharjus fotografier tatt i Nord-Norge til museets fotoarkiv.¹³ Feltmaterialet fra etnologen Rigmor Frimannslund Holmsens reiser i Finnmark sommeren 1947 og 1948 ble innlemmet i Kvenarkivet på slutten av 1990-tallet. Hun reiste sammen med en fotograf og dokumenterte norsk, samisk og kvensk materiell kultur på oppdrag for Norsk Folkemuseum.

---

⁸ Eriksen og Niemi 1981.

⁹ Niemi 2001: 16.

¹⁰ Niemi 2001: 17.

¹¹ For en nærmere redegjørelse om kvenforskningen i denne perioden, se Niemi 2001.

¹² Ryymin 2003: 325–326.

¹³ Se Aarekol og Ryymin 2006: 259–260.

En gjennomgang av planleggingsfasen og finansieringssøknadene for Varangerregistreringene og Kvenprosjektet er relevant for særlig å få et innblikk i intensjonene som lå bak. Dernest vil jeg undersøke hvordan prosjektene ble gjennomført og hva som ble resultatene. Hva var hensikten, hva skulle undersøkes og hvordan ble kultur dokumentert? Jeg vil forsøke å kontrastere disse problemstillingene med fotografier fra prosjektene. Finnes det sammenhenger mellom fotografier og problemstillinger? Hvordan materialiseres eller visualiseres argumentasjonen i feltarbeidene i fotografiene?

Dokumentasjon gjennom fotografering var et viktig element i Varangerregistreringene. Som representasjon eller inngang til å forstå kultur har fotografiet i svært liten grad blitt utnyttet som kulturhistorisk kildemateriale innen kvenforskningen. I artikkelen vil jeg bruke fotografiet som illustrasjoner og som kilder. Fotografiet har en evne til ”å bygge bro over tid” som den danske litteraturviteren Mette Sandbye har påpekt.¹⁴ Fotografiens tilsynelatende realismeeffekt får betydning for hvordan fotografiet blir tolket. Tid og rom fastfryses og kan bidra til å forsterke, utdype og gi liv til forskningstemaet. For eksempel kan fotografiet av Ida Tuomainen og sengen (fig. 1) karakteriseres som et bilde av og et bilde på. Det er et bilde av tradisjonelt *kvinnearbeid og husstell* og dokumenterer tradisjonen med å legge masse sengetøy i samme seng. I fotografiets venstre hjørne vises en tredjepersons tilstedeværelse. Fotografen hadde trolig ikke til hensikt å dokumentere denne personens nærvær, men den noterende hånden kom med. Resultatet var at fotografiet ble et ledd i *samtidsdokumentasjon*, et bilde av en *forsknings situasjon* og et bilde på en *forskningstradisjon*.

---

¹⁴ Sandbye 2001: 8.

Fig. 2. Emilie og Wilhelm Ørnebakk med sønn og hunden Seppo, Storfjord 1968. Foto: Venke Olsen, TMU.

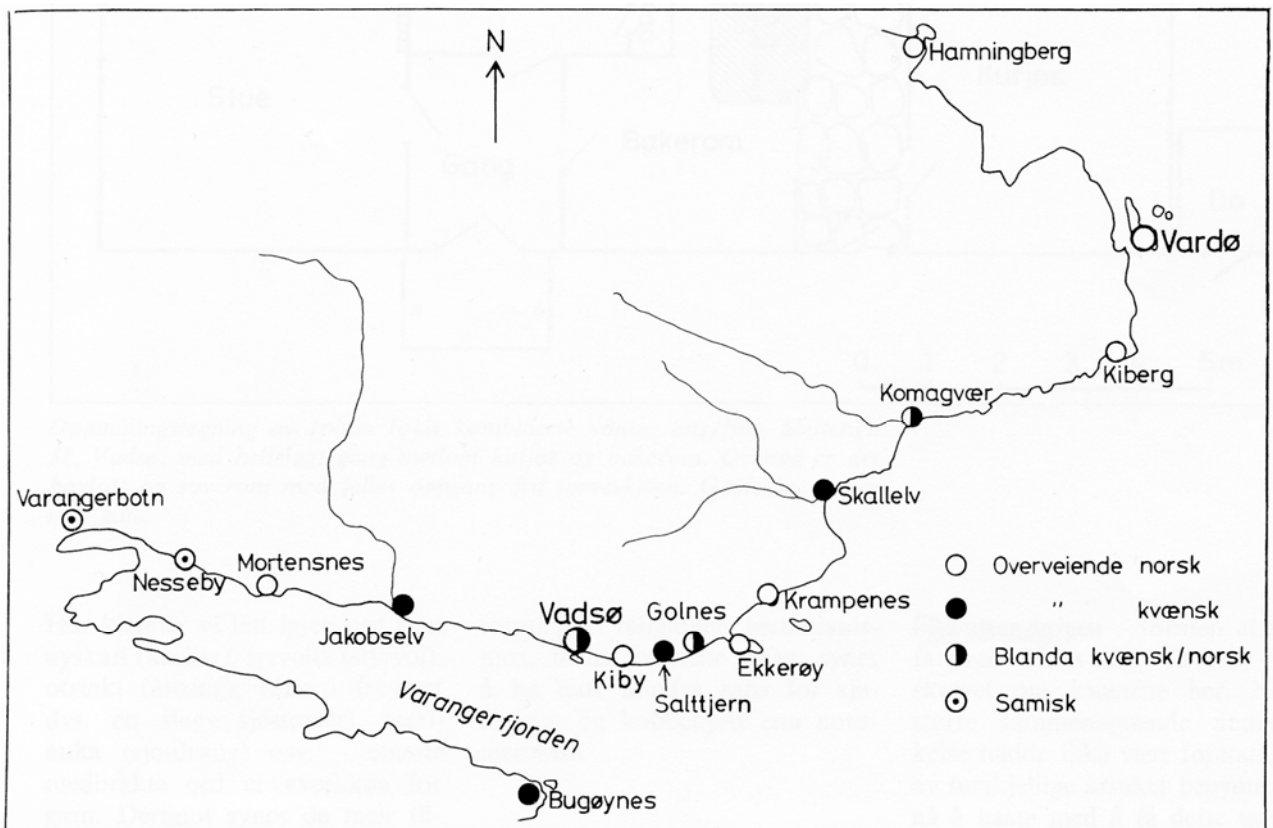

Fig. 3. Kart over Nord-Varanger med de etniske forholdene inntegnet, fra Brattrein 1974:9.

Varangerregistreringene

Før Varangerregistreringene tok til, hadde finske forskere gjort flere feltarbeider i Norge med spesielt fokus på språk, men også etnologiske undersøkelser utover 1970-tallet.¹⁵ I 1968 utførte TMU et tre dagers feltarbeid med ”kulturgeografiske registreringer og forskning innen nordnorsk fisker- og bondemiljø” i Skibotn.¹⁶ Med finansiering fra NAVF foretok vitenskapelig assistent Venke Åsheim Olsen¹⁷ registreringene på vegne av NYK ved TMU. Materialet fra dette feltarbeidet inngår i dag i Kvenarkivet og omfatter syv intervjuer av personer i alderen 58-84 år. Intervjuene omhandler mange tema som marked, sagn, brødbakst, osteproduksjon, jakt og fiske. I tillegg eksisterer det ca 20 s/hv fotografier av informanter, bygninger og bygningsdetaljer (se fig 2).¹⁸ Som en fortsettelse av dette feltarbeidet søkte NYK NAVF om finansiering av en ”finsk-norsk minoritetsundersøkelse”. Undersøkelsen skulle gjennomføres i Bugøynes og Skibotn fordi man mente begge områdene var preget av den finske innvandringen. Prosjektet skulle særlig fokusere på assimilasjonsprosessen mellom ”finsk og norsk befolkning”.¹⁹ Finansieringssøknaden ble avslått av NAVF uten noen nærmere begrunnelse, men søknaden signaliserte tydelig at finsk-norske kulturforhold nå opptok forskerne ved TMU. Det ble arbeidet videre med forskningsplanene, og utfallet ble Varangerregistreringene.

Varangerregistreringene bestod hovedsakelig av to sommersesonger med feltarbeid som ble gjennomført i løpet av 1973 og 1974. Håvard Dahl Bratrein var prosjektleder for registreringene, og de ble finansiert av NAVF, Norsk kulturråd, TMU og Vadsø kommune.²⁰ Bratrein hadde i tillegg til historie sin faglige bakgrunn i arkeologi og etnologi, og hele hans faglige virke har vært preget av de tre fagområdene. Han hadde tidligere vært engasjert av TMU og tilbrakt flere somre på 1960-tallet på reise i Nord-Norge for å registrere kirketufter, i området fra Røst til Varanger.²¹ I forbindelse med dette registreringsarbeidet tok han bussen langs Varangerfjorden, og på denne bussreisen kom ideen til å undersøke området gjennom

---

¹⁵ Niemi 2001: 16; Kalhama 1982.

¹⁶ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Jens Storm Munch til NAVF og årsrapport fra Venke Olsen 12.3.1969; Kvenarkivet, perm III. Venke Olsens intervjuer fra Skibotn 1968.

¹⁷ Venke Åsheim Olsen har i seinere tid tatt mellomnavnet Åsheim, hun refereres derfor både til som Olsen og Åsheim Olsen.

¹⁸ Kvenarkivet III. Venke Olsens intervjuer fra Skibotn 1968.

¹⁹ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad fra Venke Olsen v/Stein Mathisen ved TMU til NAVF 6.5.1971.

²⁰ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Håvard Dahl Bratrein til NAVF 4.3.1972. NAVF bidro med 26 700 kr, Norsk kulturråd 15 000 kr og TMU og Vadsø kommune finansierte de resterende 8000 kr.

²¹ Hauan, Niemi og Wold 2003: 10.

feltarbeid. Utgangspunktet var ikke primært å dokumentere kvensk kultur og historie, men ideen sprang ut fra en nysgjerrighet om kulturforhold i Varanger og det særegne landskapet som bussreisen hadde gått gjennom.²² Interessen hang sammen med særegenheter ved områdets topografi, klima og bosettingsstruktur. Nordsiden av Varangerfjorden er et relativt flatt område. Bratrein har beskrevet selve landet som ”karrig og nedbørsfattig, og derfor lite egnet til jordbruk” og at det var havet som hadde gjort området attraktivt.²³ I tillegg vakte bosetningsstrukturen langs fjorden interesse fordi den var strukturert som ”ei punktbosetting av små tettbebyggelser, som nærmest må karakteriseres som landsbyer”.²⁴ Fig. 3 viser hvordan Bratrein mente etnisitet fordelte seg på de ulike bygder langs Varangerfjorden. I forkant av prosjektstart antydet Bratrein at formålet med registreringene var ”ei større etnologisk registrering av «pre-war» Varanger [...] d.v.s den ubrente del på strekningen Mortensnes-Hamningberg.”²⁵

Det var ikke uproblematisk å få økonomisk støtte til feltarbeidet, verken NAVF eller Norsk kulturråd innvilget de beløpene det ble søkt om.²⁶ Da det i 1972 ble søkt om midler fra NAVF for å undersøke etniske og kulturelle grenser i Varanger, ble søknaden innvilget. NAVF ønsket imidlertid ikke å finansiere reise og opphold for åtte etnologistudenter fra Oslo, og tildelingen ble redusert i forhold til beløpet det ble søkt om.²⁷ En ny søknad ble derfor sendt til Norsk kulturråd, og det ble argumentert for at man ønsket å få til en registrering i det ”kvænsk-norske området i Nord-Varanger”.²⁸ Formålet var å undersøke de kvenske og norske bygdene ut fra et sammenlignende kulturperspektiv. Håvard Dahl Bratrein har i ettertid understreket at dette ikke var et prosjekt innrettet mot spesielt kvensk kultur. Det var komparasjon mellom norsk og finsk kultur, og samhandlingen mellom disse var interessant. I ettertid har Varangerregistreringene likevel blitt fortolket som et kvensk prosjekt, blant annet fordi det på 1980-tallet ble innlemmet i Kvenarkivet.²⁹

---

²² Intervju med Håvard Dahl Bratrein des. 2005.

²³ Bratrein 1974: 6.

²⁴ Ibid.

²⁵ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Håvard Dahl Bratrein til Einar Niemi 10.4.1972.

²⁶ For eksempel var det i søknadene budsjettert med 65 000 kr for feltsesongen i 1973, men prosjektet fikk bare tildelt til sammen 49 000 kr. NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra NAVF 8.12.1972 og 15.1.1973.

²⁷ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Tildelingsbrev fra NAVF til TMU 8.12.1972.

²⁸ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

²⁹ Intervju med Håvard Dahl Bratrein des. 2005.

Varangerområdet ble ansett som spesielt interessant fordi det var det eneste området nord for Lyngen i Troms som ikke ble tilnærmet fullstendig brent under evakueringen i 1944. Det var derfor spesielt viktig å dokumentere i dette området før kulturelementer og tradisjoner forsvant:

”Dette er et arbeid som det nå begynner å haste med, på grunn av den omveltning som i våre dager også skjer her, med utskifting av den gamle bygningsmasse, avvikling av de gamle primærnæringer fiske og februk, fraflytting, eller utvisking av de kulturelle og etniske skillelinjer, idet finsk språk og kultur er på hurtig tilbakegang.”³⁰

Argumentasjonen i denne søknaden til Norsk kulturråd viser at man fryktet at de kulturelle forskjellen skulle bli borte i løpet av kort tid, særlig forårsaket av den generelle moderniseringsprosessen som pågikk i Nord-Norge. Fram til 1960-tallet hadde etterkrigstiden vært preget av en framskrittsoptimisme med sterk tro på modernisering og økonomisk vekst. Formuleringene i finansieringssøknadene tyder på at moderniseringen ble sett på som et problem for bevaring av tradisjon og de spesielle kulturforholdene med norsk og kvensk befolkning. Ved overgangen til 1970-tallet hadde synet på utvikling og modernisering endret seg gradvis, og moderniseringskritikken ble etter hvert omfattende. Forenklet kan perspektivendringene på 1970-tallet forstås som det historikeren Hallvard Tjelemeland har karakterisert som en dreining bort fra framskrittsoptimismen til en gryende pessimisme. Troen på det moderne ble erstattet med en form for romantisering av det tradisjonelle og førmoderne samfunnet.³¹

Bergingsaksjon?

Den nordnorske landsdelen var inne i en brytningstid på 1970-tallet, og framtidsperspektivene var preget av de endringene som pågikk. Forskningsinteressen var særlig rettet mot samhandling, kulturpåvirkning og assimilasjon i norske og kvenske bygder. I søknadene ble det argumentert for at feltregistreringene kunne betraktes som en bergingsaksjon. I søknaden til Norsk kulturråd ble viktigheten av det planlagte feltarbeidet i Varanger fremstilt slik: ”Da registreringa for en stor del er å oppfatte som ei redningsaksjon, og da der bak denne primært

---

³⁰ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

³¹ Tjelemeland 1995: 3–5.

ligger en tanke om kulturvern i videste forstand, tør vi med dette søke Norsk kulturråd om støtte, slik at registreringa likevel kan finne sted etter de opprinnelige planene”.³²

Argumentet om at dette var en bergingsaksjon var begrunnet med at registreringen måtte settes i gang før det var for seint, og understreket dermed ytterligere viktigheten av å få til en finansiering. Samtidig tyder det på en oppriktig bekymring for at kulturelementer skulle forsvinne før de ble registrert. Denne fremstillingen fungerte åpenbart, og Norsk kulturråd bevilget midler slik at etnologistudentene kunne delta i registreringsarbeidet. Ideen om å foreta en kulturell bergingsaksjon var imidlertid ikke ny. Ved etnografiske og kulturhistoriske museer hadde redningstanken stått sentralt i lang tid.³³ Feltarbeid, dokumentasjon og innsamling har gjerne kommet i gang når kulturelle fenomen har vært i ferd med å forsvinne. Antropologene Odd Are Berkaak og Even Ruud har beskrevet trangen til å drive samtidsdokumentasjon slik:

”Begrunnelsen for å studere eksotiske og historiske samfunn har ofte vært at de må beskrives før de forsvinner. Hvis vi ikke samler inn det siste eksemplaret av en utdøende art, vil den gå tapt for alltid. Det tragiske ligger ikke i at en livsverden forsvinner, for det kan ikke vitenskapen gjøre noe med, men i at kunnskapsforvaltningen mister noe av sitt grunnlag for klassifikasjon. Det vil mangle en art i samlerens herbarium.”³⁴

Berkaak og Ruuds betraktninger har relevans. Kvensk kultur var på det tidspunktet en ”manglende art” i TMUs arkiv. Ved museets samisk etnografiske avdeling hadde det i lengre tid vært arbeidet med samisk språk, historie og kultur, med Just K. Qvigstad og hans etterfølger etnografen Ørnulv Vorren i spissen. Qvigstad hadde også arbeidet med kvenrelaterte spørsmål, men i mindre grad.³⁵ På 1970-tallet ble det ansett som avgjørende å registrere kulturkunnskap fra varangerområdet før den ble borte for alltid. Registreringene skulle bidra til bevaring av kunnskap om kultur og tradisjon slik at det ble et materiale som kunne være tilgjengelig for seinere forskning. En redningsaksjon i form av kulturregistrering kan dermed forstås som en del av systematisk innsamling og dokumentasjon av kultur og tradisjon. Etnologen Oddlaug Reiakvam har påpekt at dette har vært en vanlig form for

---

³² NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

³³ Berkaak 2001: 127.

³⁴ Berkaak og Ruud 1992: 9.

³⁵ Se for eksempel Qvigstad 1921.

arkivbasert forskning innen etnologien. En nøye kulturbeskrivelse på et deskriptivt nivå var første ledd i forskningen. Resultat av samlings- og bergingsarbeid skulle deretter presenteres i en systematisk form, og når dette puslespillet var lagt skulle materialet utgjøre grunnlaget for det analytiske nivået.³⁶

Fig. 4. Fra sjøfuglprosjektet, Røst 1978. Foto: Håvard Dahl Bratrein, TMU.

Varangerregistreringene var imidlertid ikke de eneste feltundersøkelsene som ble satt i gang av Håvard Dahl Bratrein og TMU på 1970-tallet. I etterkant av de to feltsesongene i Varanger startet NYK, med finansiering fra NAVF, en ny undersøkelse som tok sikte på å danne et helhetsbilde av sjøfuglenes plass i den nordnorske kystkulturen.³⁷ *Sjøfuglprosjektet* (fig. 4) var et treårig feltarbeid (1975-1978) og tok sikte på å ”dokumentere den økonomiske betydningen av sjøfuglene i den nordnorske kystkulturen, gjennom dokumentasjon av de mangfoldige aktivitetene rundt denne ressursen som hadde utviklet seg på egg- og dunværa og i de navngjetne fuglefjella langs kysten.”³⁸ Denne særpregede tradisjonen, som til dels fortsatt eksisterte på 1970-tallet, ble utgangspunktet for dette prosjektet. Sjøfuglprosjektet hadde som Varangerregistreringene preg av å være en kulturhistorisk bergingsaksjon, målsettingen var å dokumentere det man anså som siste fase av en tradisjon.³⁹ Sjøfuglprosjektet var hovedsakelig

³⁶ Reiakvam [1992] 1997: 10–11, med særlig henvisning til Nils Lids metode.

³⁷ Bratrein 1977: 43.

³⁸ Hauan, Niemi og Wold 2003: 12.

³⁹ Ibid.

basert på feltarbeid, og i løpet av fire uker hver sommer reiste fem personer rundt i området fra Sør-Varanger til Brønnøy. I tillegg til Sjøfuglprosjektet var Håvard Dahl Bratrein sterkt involvert i Helgøyprosjektet, som startet opp i 1976. Dette var et tverrfaglig prosjekt som ved hjelp av arkeologiske og historiske kilder undersøkte problemstillinger omkring bosettingshistorie i perioden fra seinmiddelalderen og frem til etterreformatorisk tid. Ved å se disse tre prosjektene i sammenheng kan Varangerregistreringene forstås som et ledd i utviklingen av et større dokumentasjonsprosjekt, hvor det særlig handlet om å registrere og dokumentere den nordnorske bygde- og kystkulturen. I tillegg var 1970-tallet en slags pionertid for nordnorsk lokalhistorie og representerte en tid med stor interesse for landsdelens særegne kultur og bakgrunn.

Registreringer i felten

Varangerregistreringene var delt i fire faser. Første fase var et forprosjekt hvor prosjektlederen var i området i to uker våren 1973, for å skaffe kontakter og planlegge feltarbeidet. Andre fase ble gjennomført samme år. I løpet av en måned skulle elleve feltmedarbeidere etterstrebe en mest mulig fullstendig dokumentasjon av et avgrenset område (se fig. 5 og 6).⁴⁰ Tredje fase ble gjennomført sommeren 1974 med fire av de samme feltmedarbeiderne, de registrerte da etter mer spesifikke opplegg og avgrenset tema.⁴¹ Den fjerde fasen i prosjektet, med ”bearbeiding av materialet med sikte på syntetisering”, ble ikke gjennomført i det omfang som var planlagt på grunn av manglende finansiering.⁴² Bratrein hadde også hatt konkrete planer om å fortsette feltarbeidet over flere år, men dette ble heller ikke gjennomført fordi NAVF avslo søknader om støtte til feltarbeid og bearbeiding av det innsamlede feltmaterialet i 1975, 1976 og 1977.⁴³

Selve registreringen i Varanger tok sikte på innsamling av data fra en del utvalgte ”kvænske, kvænsk-norske og norske bygder innen området, ved hjelp av fotografering, oppmåling, beskriving, interview og lydbåndopptak.”⁴⁴ Feltarbeidet hadde to hovedmålsettinger. For det

---

⁴⁰ Kvenarkivet VII.A.7.1 Brev fra V. Olsen til Håvard Dahl Bratrein 4.11.1972; Bratrein 1974:11. Feltmedarbeiderne var: Margrethe Høegh (endret navn fra Wevle) fra TMU, lektor Arnt Bakke fra folkemusikksamlinga ved Tromsø museum, konservator Rigmor F. Holmsen fra Institutt for sammenlignende kulturforskning ved Universitetet i Oslo, universitetslektor Nikolai Paulsen fra Musikkvitenskapelig institutt ved Universitetet i Trondheim og studentene Eva Bugge, Asbjørn Klepp, Pekka Poutanen, Jan Horgen, Venke Olsen og Helge Norddølum.

⁴¹ Bratrein 1974: 11, 13.

⁴² Ibid.

⁴³ Bratrein 1982: 148; VIIA1. KA 4. Uttalelse ang. ”Nordisk råd. Medlemsforslag om forskning vedrørende kvænsk kultur og språk i Nord-Norge” 27.3.1979 v/Håvard Dahl Bratrein.

⁴⁴ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

første skulle det foretas en generell registrering av kultur i de to etniske gruppene, av kulturelementer som fortsatt eksisterte og det som kunne rekonstrueres. For det andre var man opptatt av det som kunne spores av gjensidig kulturpåvirkning.⁴⁵ Registreringen skulle være mest mulig omfattende, ha et tverrfaglig preg og registrere materiell kultur (byggeskikk, redskap, innbo, klesdrakt, næringer), folkeminne, folkemusikk og sosiale forhold.⁴⁶

Innen etnologien og folkloristikken hadde en lenge vært opptatt av rekonstruksjon av fortidig kultur og operert ut fra en oppfatning om at omfattende samfunnsendringer kunne føre til nedbryting av kultur som hadde vært stabil i lang tid.⁴⁷ I Varangerregistreringene var slike samfunnsendringer nettopp en begrunnelse for å starte opp feltarbeidet, og undersøkelsene av kulturen i de besøkte områdene ble også foretatt gjennom ”rekonstruksjon av fortidige forhold, ved samtaler med eldre folk og studium av materielle levninger som hus, redskaper m.m., samt utspørring og observasjoner av samtidige forhold.”⁴⁸ I tillegg tok feltmedarbeiderne i bruk en annen feltarbeidsmetode innen samfunnsvitenskapen: ”deltagende observasjon”. Forskerne deltok i bygdelivet og var med på dansefest, fotballkamp, barneleker, arbeid innen primærnæringene og saunabesøk. Med deltagende observasjon ble feltarbeidet noe mer enn bare registrering. Dette var en metode som særlig den britiske antropologen Bronislaw Malinowski hadde vært pionér for. Han mente man måtte leve i et samfunn og med kulturen over tid for å kunne studere den.⁴⁹ Varangerregistreringene var av såpass kortvarig art at en slik metode ikke ble fulgt fullt ut.

Håvard Dahl Bratrein har selv påpekt at han var inspirert av etnologen Knut Kolsruds forskning, teori og metode om spredning av kultur. I tillegg var etnologen Rigmor Frimannslund Holmsens feltarbeid i Finnmark en viktig inspirasjonskilde, i tillegg til hennes seinere arbeid med *Gårdssamfunn og grannesamfunn*.⁵⁰ I Varangerregistreringene var en opptatt av å registrere hvordan ulike kulturelementer hadde spredd seg geografisk som for eksempel ”flatbrødetts nordgrense”.⁵¹ Innen kulturforskningen hadde en helt siden 1800-tallet hatt interesse for geografisk spredning av kultur og kulturkontakt. Dette fokuset på utbredelse av for eksempel redskaper, gjenstander og ikke-materiell kultur som sagn og eventyr, har blitt

---

⁴⁵ Bratrein 1974: 11.

⁴⁶ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

⁴⁷ Eriksen og Selberg 2006:72; Reiakvam [1992] 1997: 11.

⁴⁸ Bratrein 1974: 12.

⁴⁹ Jf Eriksen og Selberg 2006: 54.

⁵⁰ PM Håvard Dahl Bratrein, februar 2008. Se for eksempel Kolsrud 1973; Holmsen 1964–1970.

⁵¹ Se for eksempel Kvenarkivet. VA1. Intervju 29.4–3.5.1973.

betegnet som diffusjonisme.⁵² Her var forfallstanken sentral; oppløsning av gamle samfunnsformer ble sett på som nedbrytende for kultur. Metodisk skriver Varangerregistreringene seg dermed inn i en lang forskningstradisjon.

Fig 5. Forskerne ankommer Hamningberg, juni 1973. Håvard Dahl Bratrein, Helge Norddølum og Pekka Poutanen med ryggen til. Foto: Asbjørn Klepp, TMU.

Fig. 6. Feltmedarbeider Helge Norddølum i møte med de to informantene Rikard Johansen og Eilif Karlsen. Varangerhuset i bakgrunnen, juni 1973. Foto: Asbjørn Klepp, TMU.

⁵² Olsen 1997:125ff; Eriksen og Selberg 2006: 47.

Totalt sett var prosjektlederen svært fornøyd med resultatet av feltsesongene fordi ”[v]i har i Varanger funnet ikke bare stoff av kulturhistorisk verdi, men en nesten eksperimentell situasjon med hensyn til testing av kulturteoretiske modeller.”⁵³ En opptelling av registreringene viste at det i løpet av de to feltsesongene ble utarbeidet og tegnet 38 kartskisser og kartkopier, 65 oppmålingstegninger, 58 husbeskrivelser, 147 registreringskort for gjenstander. Det ble tatt opp 94 lydband med intervju, skrevet ned 142 intervju, utarbeidet 43 rapporter/notater/dagbøker, 10 gamle foto ble avfotografert og resultatet av fotograferingen i felten var 99 diasfilmer á 36 bilder og 95 s/hv filmer á 36 bilder (totalt 6984 fotografi).⁵⁴ Dette materialet ble liggende uordnet ved TMU frem til slutten av 1980-tallet, da det ble innlemmet i Kvenarkivet.

I feltarbeidet var det en bevisst strategi å ikke drive innsamling, men interessante gjenstander ble registrert på arkivkort og fotografert. En åpenbar årsak var at man ikke ønsket å ribbe lokalsamfunnene for siste rest av tradisjonell og gammel materiell kultur. Det ble ansett som nærmest uetisk å fjerne materiell kultur fra sitt lokale opphavssted og bruksområde for å plassere det i TMUs magasin.⁵⁵ Trolig hang dette sammen med at man på 1970- og 1980-tallet anså at bevaring og formidling skulle skje i lokalmiljøet, i tillegg lå Varanger innenfor det planlagte Vadsø Museum sitt ansvarsområde.⁵⁶ Selv om det ikke ble samlet inn gjenstander, betydde det ikke at man ikke var opptatt av materiell kultur. Nærmest som et substitutt for gjenstanden ble fotografiet viktig, både som dokumentasjon av materiell kultur, men også av mennesker, miljø og arbeidsprosesser. Fotografiet fikk dermed gjenstandenes posisjon og kan betraktes som forsøk på avtegninger av den kulturen som ble dokumentert. Dette gjenspeiles også i det store antall fotografier som ble tatt.

Fotografiet

Under Varangerregistreringene fotograferte flere av feltmedarbeiderne, og særlig var Håvard Dahl Bratrein, Asbjørn Klepp, Margrethe Høegh, Helge Norddølum og Venke Åsheim Olsen var aktive fotografer. Min gjennomgang av fotografimaterialet tyder på at de ulike fotografene har lagt hvert sitt personlige preg på fotograferingen, både når det gjelder fokus og stil. Noen

---

⁵³ Bratrein 1974: 14.

⁵⁴ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Håvard Dahl Bratrein til NAVF 4.3.1972; Kvenarkivet. V.C. Fortegnelse over materialet fra Varangerregistreringa 1973/1974.

⁵⁵ PM, Håvard Dahl Bratrein nov. 2007.

⁵⁶ Aarekol 2008.

har særlig vært opptatt av mennesker, mens andre har hatt mer blick for materiell kultur.⁵⁷ I en utvidet analyse av fotografiene kunne det være interessant å se nærmere på ulike tilnærminger hos de forskjellige fotografene, men det blir for omfattende i denne sammenhengen.

Fotografiene fra feltarbeidet ble ordnet, registrert og lagt inn i NYKs fotoarkiv. Måten fotografiene er registrert på innebærer at de ikke kan identifisere eller skilles ut som en egen gruppe i arkivet, fordi de ikke er merket eller arkivert med noen kategori som knytter dem til Varangerregistreringene. Fotografiene kan gjenfinnes om man vet navn på fotografene, tidspunkt og sted for fotograferingen. I dag er dette et viktig kildemateriale, og fotografiene blir i økende grad tatt i bruk som illustrasjoner i publikasjoner.⁵⁸ Jeg vil her se nærmere på noen av fotografiene fra registreringene. Utvalget som blir vist i denne artikkelen er ikke et representativt utvalg av de over 6 000 fotografiene som samlingen består av. Min ambisjon er heller ikke å analysere helheten, men å vise hvordan fotografiene kan bidra til å utdype forståelsen av Varangerregistreringene.

Fig 7. Treetin Jouni (John Samuelsen), 1934, Børselv. Foto: Samuli Paulaharju, TMU og Museiverkests bildarkiv, Helsingfors.

---

⁵⁷ Ingen av feltmedarbeiderne hadde utdanning som fotograf, og fotografiene er av svært varierende teknisk kvalitet.

⁵⁸ Se for eksempel Unstad 2007; *Ottar* nr 1 2008.

Fig. 8. Rigmor Frimannslund Holmsens kommentarer til fotografiet: "Nettet på ljåen heter by. Brukes til myrhøy for at det skal være lettere å rake høyet sammen. Jerntingesten som by'en er festet til orvet med, kalles negle på samisk. Kuni på finsk. Ljåen er tynslejå. Slik brukes ljåen med "by". Hos en bofast same: Reisenen." Vestre Jakobselv 1947. Foto: R. F & B. S. Kvenarkivet, RFH 1947-1948.

Fotografiapparatet har lenge vært et viktig redskap i forskning og dokumentasjon. I både Samuli Paulaharjus og Rigmor Frimannslund Holmsens feltarbeid var fotografiapparatet et viktig redskap i dokumentasjonen av kultur. Som nevnt kjente Håvard Dahl Bratrein til registreringene og fotografiene fra Reidun Frimannslund Holmsens reise i Finnmark på 1940-tallet. Samuli Paulaharjus bok *Finnmarkens folk*⁵⁹ var en viktig inspirasjonskilde og bakgrunns litteratur for Varangerregistreringene. Blant annet var denne boken oppført på lista med aktuell litteratur som ble sendt ut i forkant til feltmedarbeiderne.⁶⁰

Fig. 9. Viinika utenfor Vadsø. Foto: Asbjørn Klepp, TMU.

I disse tre fotosamlingene er det flere typer motiver som går igjen, for eksempel eksisterer det mange fotografi som dokumenterer ulike arbeidsprosesser. Et eksempel jeg vil trekke frem kan karakteriseres som *mann med ljà*. I Samuli Paulaharjus samling fra Nord-Norge finnes det flere fotografier av denne typen. For eksempel fotograferte Paulaharju Treeti Jouni da han slo med ljà i Børselv i 1934 (fig. 7). Reidun Frimannslund Holmsen var også opptatt av å dokumentere de ulike arbeidsprosessene og redskapene som ble brukt i slåttonna. Her finnes blant annet to fotografi fra Vestre Jakobselv i 1947 som viser ljà med oppsamlingsredskap for

⁵⁹ Originaltittel var *Ruijan Suomalaisia* (1928), oversatt til svensk i 1973.

⁶⁰ Kvenarkivet. V.C. P.M. Varangerregistreringa 1973.

gras, som Frimannslund Holmsen har karakterisert som ”by”(fig. 8). Årsaken til bruken av ”by” blir forklart med at den gjorde det lettere å rake myrhøyet sammen.⁶¹ I

Varangerregistreringene ble denne arbeidsprosessen også dokumentert grundig. Fig. 9 viser Alf Tuomainen i full gang med å slå med ljå på utmarka Viinikamyra utenfor Vadsø i 1973. Det ble tatt til sammen 22 eksponeringer av dette motivet med både dias og s/hv-film, fotografert av tre forskjellige fotografer. Alf Tuomainen (bror til Ida Tuomainen) var en viktig informant og demonstrerte en spesiell type ljå som her blir beskrevet som kvensk. Betegnelsen for ljåens oppsamlingsredskap ble da kalt for ”veng”, men er samme type og hadde samme funksjon som det Rigmor Frimannslund Holmsen beskrev som ”by”.

Fig. 10. Forskerne observerer og dokumenterer. Viinika utenfor Vadsø, 1973. Foto: Margrethe Høeg, TMU.

I fotografiet fra 1973 er cowboyhatten og den kortermede skjorta nye elementer, men ellers er det som om tiden har stått stille i Finnmark i de henholdsvis 47 og 26 åra siden Samuli Paulaharjus og Reidun Frimannslund Holmsens fotografier ble tatt. I fotografiet er det heller ikke mange elementer som kan indikere at moderniseringen hadde nådd Finnmark på 1970-tallet. Fig. 7, 8 og 9 er alle fotografier som trolig er iscenesatt for å demonstrere hvordan ljåen ble brukt og vise hvordan slått foregikk. Fig. 10 viser hvordan en slik demonstrasjon kunne foregå med forskerne som dokumenterende tilskuere. Fig. 9 kan gi et inntrykk av at

⁶¹ Kvenarkivet. Varangermaterialet 1947–48; RFH, perm 4 nr 35.

praksisen med å slå graset på utmarka Viinikkamyra fortsatt eksisterer, selv om det ble slutt allerede på 1940-tallet.⁶² Fotografiet var en rekonstruksjon av en praksis som var gått ut av bruk 30 år tidligere. Men uten en slik forklaring til bildet blir det en illustrasjon av det førkrigs-området som var forskernes utgangspunkt for registreringsprosjektet. Fotografiet representerer dermed en fastfrysing av en fortid som allerede var forbi og av en arbeidsmetode som ikke lenger var i bruk. Som et ledd i registreringen av kultur ble informantene stilt opp for å utføre tradisjonelle arbeidsprosesser som allerede var et tilbakelagt stadium. Denne metoden ble også brukt i Sjøfuglprosjektet. Fotografiene fra dette prosjektet viser blant annet menn som demonstrerer fanging og avliving av sjøfugl, se fig 4. Fangst av lundefugl var på det tidspunktet ikke lenger lovlig, men etter søknad var det gitt dispensasjon slik at denne tradisjonen kunne rekonstrueres for forskerne.

De ulike fotografiene av mann med ljà kan settes sammen som nærmest en serie av kulturell refotografering av samme motiv og arbeidsprosess.⁶³ Her visualiseres kulturelle endringer, eller mangel på endringer. Det kan trekkes frem mange eksempler; flere typer arbeidsprosesser, barn i lek, sauna, hester og materielle verdier som bygninger og gjenstander. Men her eksisterer også tydelige forskjeller. Samuli Paulaharju har for eksempel kun fotografert eksteriør av badstuer, mens forskerne på 1970-tallet var mer frigjorte og fotograferte også feltmedarbeiderne da de tok badstua i bruk.⁶⁴

I etterkant av feltsongene publiserte Håvard Dahl Bratrein og feltmedarbeiderne Asbjørn Klepp og Venke Åsheim Olsen flere artikler om resultatene av feltarbeidet.⁶⁵ Håvard Dahl Bratreins artikkel ”Varanger – en kulturhistorisk smeltedigel” er illustrert med fotografi av Samuli Paulaharju og egne foto fra feltarbeidet. Fotografiene dokumenterer både den norske og den kvenske kulturens tilstedeværelse i området. Bildeteksten til fotografiet av Alf Tuomainen (fig. 9) antyder at nettopp dette motivet kunne visualisere det finske: ”Mange finske kulturtrekk. Alf Tuomainen – annen generasjons innflytter fra Savolax – demonstrerer bruk av kvænsk ljàtype med veng, på myrslåtta Viinikka i fjellet overfor Vadsø. I bakgrunnen Lisu – finsk hest med finsk namn, for ikke å forglemme saunaen.”⁶⁶ Etterkommeren etter

---

⁶² Kvenarkivet. VA1. Praksisen med å bruke ljàene som redskap i slåtta var da slutt, men ljàen var den gang og er fortsatt i dag i bruk som redskap til å for eksempel slå graset rundt husene.

⁶³ Begrepet kulturell refotografering er inspirert av Puschmann, Dramstad og Hoel 2006.

⁶⁴ Fotografering av interiør på 1920 og 1930-tallet var vanskelig også på grunn av mangel på god blitz.

⁶⁵ F eks Bratrein, 1974; Bratrein 1980; Klepp 1974; Klepp 1980; Olsen 1973. Se også Hage 2007, hun bygger videre på Håvard Dahl Bratreins pionerarbeid om Varangerhus.

⁶⁶ Bratrein 1974: 14.

finske innvandrere, det særegne hesteholdet, landbruket, håndverkstradisjonen og saunatradisjonen er representert i ett og samme fotografi og symboliserer nærmest essensen i kvensk kultur.

Fig. 11. Siste aktive jordbruker i Kiby, sommeren 1974. Foto: Asbjørn Klepp, TMU.

I artikkelen "Finsk kultur på norsk jord" i *A-magasinet* fra 1974, presenterte Asbjørn Klepp deler av de funnene som var gjort i løpet av feltarbeidet. Her ble det fortalt at bygdene langs Varangerfjorden, hvor deler av befolkningen fortsatt snakket finsk, kunne anses å være områder preget av "etnisk isolasjon", "uforandrede forhold" og "førkrigs Finnmark."⁶⁷ Formålet med feltarbeidet i dette området var "å redde mest mulig viten om dette særpregede stykke Norge."⁶⁸ Dette utgangspunktet medførte en favorisering og fokusering på alderdommelige kulturelement og det som allerede var i ferd med å bli borte. Intervjulistene viser at det ble gjennomført 161 intervjuer, og av de 45 informantene som har oppgitt alder var 9 personer over 80 år på intervjutidspunktet, 30 informanter var mellom 60-80 år, 9 informanter var mellom 50-60 år og 6 av informantene var under 50 år (yngste informant var

---

⁶⁷ Klepp 1974.

⁶⁸ Ibid.

23 år).⁶⁹ Enkelte av fotografiene gjenspeiler dette fokuset, for eksempel viser fig. 11 den aldrende og siste aktive jordbrukeren i Kiby. Et slikt perspektiv medførte også et syn på den yngre generasjon som tilsa at den ikke hadde så mye å bidra med. Bildeteksten til fig. 12 i Asbjørn Klepps artikkel understreket dette: ”Gamle nordlandsbåter i Kiby skal aldri på sjøen mer, og den unge slekt har nye idealer...”⁷⁰ Satt på spissen kan det se ut til at barn ifølge denne bildeteksten nærmest ble ansett som moderniseringsagenter og ikke var interessert i å ta vare på tradisjon. Fotografiene er imidlertid ikke entydige, her vises også nye kulturelle elementer som for eksempel fritidsaktiviteter, badeliv og ungdomskultur. Fotografiene er dermed også med på å nyansere fokuset på de gamle og på tradisjoner.

Fig. 12. ”Det unge Kiby har nye idealer”. Foto: Asbjørn Klepp, 1973, TMU.

Fra Varangerregistreringene til Kvenprosjektet

Varangerregistreringene ble utgangspunkt for videre forskning. Jeg vil her se nærmere på hva som skjedde i perioden etter at Varangerregistreringene var avsluttet og på den prosessen som ledet frem til oppstart av Kvenprosjektet åtte år seinere. Det er særlig interessant å se nærmere på hendelsene og argumentasjonen som førte frem til en ny satsning på kvensk forskning.

⁶⁹ Antallet informanter var mye lavere enn antall intervjuer, fordi flere av informantene ble intervjuet flere ganger. Fordelingen informanter på alder er basert på telling av oppgitt alder på informanter på intervjuelistene i Varangerregistreringene, men det er imidlertid flere informanter som ikke har oppgitt alder.

⁷⁰ Klepp 1974.

Parallelt med Varangerregistreringene hadde den første offentlige utredningen om kvenske forhold *Innstilling om norsk-finske kulturforhold* startet. Utredningen ble utført på oppdrag fra Norsk kulturråd og ferdigstilt i 1976. Noe av bakgrunnen var at Finnmark fylkes kulturnemnd i 1972 hadde tatt et initiativ overfor Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD) for å sette dette arbeidet i gang. På oppdrag fra KUD satte Norsk kulturråd året etter ned et arbeidsutvalg på tre medlemmer med lektor ved Vadsø gymnas, Einar Niemi, som formann, samt en referansegruppe.⁷¹ Mandatet var blant annet å gi en historisk oversikt, utrede problemer og oppgaver av språklig og kulturell art, komme med forslag til praktiske tiltak, undersøke hvordan tiltakene kunne gjennomføres og hva de eventuelt ville koste.⁷²

Varangerregistreringene var knyttet indirekte til arbeidet med innstillingen. Norsk kulturråd hadde blant annet tildelt midler til prosjektet under den forutsetning at materialet fra undersøkelsene i Varanger skulle stilles til rådighet for utvalget. I tillegg satt Håvard Dahl Bratrein i referansegruppen⁷³ Arbeidet med innstillingen vakte interesse i Finland, og parallelt med utvalgets virksomhet ble det satt ned et eget finsk utvalg, *Sektionen för finsk-norsk samarbete*, med representanter fra Foreningen Norden i Finland og det finske undervisningsministeriet. Sektionen arbeidet med problemstillinger knyttet til språk, arbeidsinnvandring og kulturtiltak og møtte det oppnevnte arbeidsutvalget to ganger til drøftinger.⁷⁴ Betydningen av dette samarbeidet kom særlig til uttrykk avslutningsvis i innstillingen hvor det blir presisert at kontakten over grensen måtte opprettholdes: ”For at ikke dette aspektet ved vår sammensatte kultur skal dø eller svekkes enda mer, må finsk-norsk kultur oppmuntres.”⁷⁵

---

⁷¹ Norsk kulturråd 1976. *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*: 7–8. Ytterligere medlemmer av arbeidsgruppa var: Avisredaktør i *Finnmarken* Sverre Nilssen og skolestyrer Olav Beddari. Referansegruppa bestod av: Redaksjonssekretær i *Finnmarken* Erling Arvola, ekspeditør Ida Tuomainen, skolestyrer og forfatter Hans Kristian Eriksen, sokneprest Asbjørn Flokkmann, lærer Eimi Vorren, bispedømmerådssekretær Georg Hildonen, konservator Håvard Dahl Bratrein og handelsfullmektig Anton Sommerseth.

⁷² Norsk kulturråd 1976. *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*: 8–9.

⁷³ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Norsk kulturråd til Håvard Dahl Bratrein, 19.2.1974.

⁷⁴ De møttes i Helsingfors 27.–28.6.1974 og Vadsø 7.–9.2.1975. NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Rapport om virksomheten i Arbeidsutvalget juni – oktober 3.10.1974 og Referat fra møtet mellom utvalget og seksjonene för finsk-norskt samarbete i Vadsö 2.3.1975.

⁷⁵ Norsk kulturråd 1976. *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*: 136.

Arbeidet med *Innstilling om norsk-finske kulturforhold* og samarbeidet med Finland var en medvirkende årsak til at Nordisk råd i 1978 forfattet et ”medlemsforslag om forskning vedrørende kvenenes kultur og språk i Nord-Norge”.⁷⁶ Medlemsforslaget konstaterte at

”[u]nder detta århundrade har kvänerna hastig smultit in i den norska befolkningen och anammat den norska kulturen. Den gamla kvänska kulturen håller på att försvinna, liksom kvänernas ålderdomliga finska dialekt. Å andra sidan har man numera insett betydelsen av att skydda och samla in den del av den kvänska kulturen som ännu finns kvar.”⁷⁷

Forslaget antydde at Nordisk råd anså det som en felles nordisk oppgave å sette i gang forskning på kultur og språktradisjon om det ”hotade kvänska kulturarvet”.⁷⁸ I samtiden ble dette initiativet trolig oppfattet slik at det hastet, og avisa *Nordlys* omtalte medlemsforslaget med overskriften: ”Kvenenes kultur forsøkes reddes”.⁷⁹

Kvenseminaret i Rovaniemi

Oppmerksomheten omkring medlemsforslaget fra Nordisk råd bidro til at et stort internasjonalt seminar om kvensk forskning ble arrangert i Rovaniemi, av Migrationsinstituttet i Åbo (Turku) og Lapplands sommeruniversitet i Rovaniemi i 1980.⁸⁰ Seminaret samlet ca 100 deltakere, og forskere fra både Sverige, Norge og Finland deltok. Dette var nærmest en historisk hendelse i og med at seminaret kan anses som det første større møtet mellom forskere som arbeidet med kvensk historie, språk og kultur. Seminaret og seminarrapporten *Suomalaiset jäämeren rannoilla/Finnene ved nordishavets strender* som kom ut i etterkant, fokuserte særlig på forskningshistorie, forskningsstatus, oppgaver og videre utfordringer.⁸¹ Seminaret fikk stor betydning for å synliggjøre den forskningen som hadde pågått frem til da, og for fremtidig aktivitet på feltet. Den avsluttende diskusjonen på seminaret førte til at Migrationsinstituttet, med folkloristen Lassi Saresallo i spissen, startet et svensk, finsk og norsk samarbeidsprosjekt. Prosjektet hadde tittelen ”Forskning kring traditionell folkkultur bland finska invandrare i Nord-Norge” og fikk økonomisk støtte fra

---

⁷⁶ Kvenarkivet. VIIA1. KA3. Brev fra KUD til Universitetet i Tromsø 28.2.1979.

⁷⁷ Kvenarkivet. VIIA1. KA3. Medlemsforslag om forskning rörande kvänernas kultur och språk i Nordnorge.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ *Nordlys* 17.1.1979.

⁸⁰ Hetemäki-Olander 1982: 14; Niemi 1982: 125.

⁸¹ Kalhama 1982; *Kvensk forskning i Norge, Rapport fra ei arbeidsgruppe 1996*. NFR Oslo: 9; *Finnmarken* 16.6.1980.

Nordisk samarbeidsnemnd for humanistisk forskning (NOS-H).⁸² Ved Universitetet i Umeå ble det holdt et planleggingsmøte i november 1980, hvor syv forskere (deriblant Håvard Dahl Bratrein og Venke Åsheim Olsen) fra Norge, Finland og Sverige deltok.⁸³ På møtet ble minoritets- og etnisitetsaspekt, tidsperspektiv, aktuelt arkivmateriale og feltarbeid diskutert. Det ble også besluttet å søke om finansiering til forskningsprosjekt som kunne inkludere fagene folkeminne og etnologi.⁸⁴

NAVFs forskningsprogram

I løpet av 1979-1980 gjennomførte Rådet for humanistisk forskning (RFH) under NAVF et utredningsarbeid som tok sikte på å starte et nytt forskningsprogram om kvensk og samisk forskning.⁸⁵ Behovet for denne utredningen var blant annet at *Humaniora-utredningen* fra 1975 hadde avdekket at det var gjennomført få kulturstudier om etniske minoriteter i Nord-Norge. En av konklusjonene var at det måtte stimuleres til denne typen forskning.⁸⁶ Historikeren Narve Bjørgo ved Universitetet i Tromsø hadde derfor fått et oppdrag fra RFH om å utarbeide et oppsummerende notat vedrørende forskningssituasjonen, behovet for fremtidig forskningsinnsats og rekrutteringssituasjonen. Notatet *Faglig utviklingsprogram for samisk og kvensk: språk, historie og kultur* var basert på 15 fagnotat hentet inn fra forskere som arbeidet med relaterte tema.⁸⁷ I notatet ble det konstatert at forskning på kvensk kultur fortsatt var begrenset, og det anbefales å prioritere ”kjeldearbeid/forskning innan kvensk språk og kvensk folkekultur”.⁸⁸ Det understrekes at ”grunnlagsarbeidet med kjeldene, så som registrering, innsamling og tilrettelegging av data, i prosjektsammenheng må få det ein kunne kalle ’forskningsstatus’”.⁸⁹ Om NAVF ville finne det nødvendig å prioritere mellom samisk eller kvensk forskning, så foreslo Bjørgo at kvensk forskning skulle få et fortrinn fordi ”[f]ornorskingsprosessen har gått uhyre snøgt, gamle næringsmessige tilpassningar blir avvikla, og det blir stadig færre berarar av kvensk tradisjonsstoff. Her er det [...] tale om ein regulær bergingsaksjon, der ein i første omgang bør konsentrere seg om å samle inn og ta vare

---

⁸² Kalhama 1982: 228; Kvenarkivet. VIIA1. KA9. Brev fra Lassi Saessalo 30.6.1980; VIIA1. KA13. Brev fra NOS-H 30.9.1980

⁸³ Kvenarkivet. VIIA1. KA13. Brev fra NOS-H 30.9.1980; VIIA1. KA14–19; VIIA1. KA22. Referat fra prosjektmøtet i Umeå 1981:1

⁸⁴ Kvenarkivet. VIIA1. KA22. Referat fra prosjektmøtet i Umeå 1981: 10–11.

⁸⁵ Kvenarkivet. VIIA1. KA27. NAVF, forslag til et forskningsprogram for samisk og kvensk: språk, historie og kultur under Rådet for humanistisk forskning 9.12.1980: 1.

⁸⁶ *Humanistisk forskning i Norge, Humaniora-utredningen 1975*: 352 og 358.

⁸⁷ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo.

⁸⁸ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo: 45.

⁸⁹ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo: 15.

på forskningsmateriale.”⁹⁰ Her ble altså argumentasjonen i søknadene fra Varangerregistreringene videreført. Bjørgo foreslo også at Håvard Dahl Bratrein skulle gis i oppdrag å utarbeide et forskningsprosjekt som kunne bygge videre på erfaringen fra Varangerregistreringene.⁹¹

Bjørgos utredningsarbeid ble lagt til grunn for konkretisering av NAVFs nye forskningsprogram *Samisk og kvensk: språk, historie og kultur*, som ble delt inn i tre delprogram. Program I omfattet vitenskapsteori innen humanistisk orientert minoritetsforskning og program III var et rekrutterings- og forskningsprogram for samisk språk, historie og kultur. Program II omfattet kvensk språk, historie og kultur og var et ”tiltak for å redde, oppbevare og systematisere forskningsmateriale innen kvensk språk og kvensk folkekultur.”⁹²

Kvenprosjektet

Da forskningsprogrammet var en realitet, ble Håvard Dahl Bratrein anmodet av NAVF om å utarbeide en prosjektplan innenfor rammen av kvensk kultur og historie.⁹³ Utfallet ble et prosjekt som startet opp i 1982 og pågikk frem til 1987, og som til sammen fikk bevilget ca 1,215 mill kr.⁹⁴ Den økte oppmerksomheten omkring kvenrelatert forskning hadde medført igangsettelse av Kvenprosjektet som et nytt innsamlings- og forskningsprosjekt.

Kvenprosjektet er interessant sammenholdt med Varangerregistreringene, både når det gjelder forskjeller og likheter i problemstillinger og metode.

Kvenprosjektet ble lagt til NYK ved TMU og med Håvard Dahl Bratrein som prosjektleder.⁹⁵ Prosjektstøtten dekket lønn for etnologen Venke Åsheim Olsen, feltarbeid, noe kontorhjelpe og driftsmidler til styringsgruppen som bestod av Håvard Dahl Bratrein, Narve Bjørgo og Einar Niemi, da Fylkeskonservator i Finnmark.⁹⁶ NAVFs forskningsprogram fikk et visst gjensvar i Finland, men ikke i Sverige. Kvenprosjektet var et samarbeidsprosjekt med Finlands Akademi

---

⁹⁰ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo: 45.

⁹¹ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo: 46. Det ble også foreslått at språkforsker Anna-Riita Lindgren skulle få i oppdrag å arbeide videre med ideer til et språkprosjekt.

⁹² Kvenarkivet. VIIA1. KA27. NAVF, forslag til et forskningsprogram for samisk og kvensk: språk, historie og kultur under Rådet for humanistisk forskning 9.12.1980:2; KA29. Forskningsprogram for samisk og kvensk: språk og kultur under Rådet for humanistisk forskning.

⁹³ Kvenarkivet. VIIA1. KA34. Brev fra NAVF 16.2.1981.

⁹⁴ *Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur*, NAVF 1992: 8.

⁹⁵ Kvenarkivet. VIIA1. KA45. Søknad til NAVF 15.5.1981.

⁹⁶ Kvenarkivet. VIIA1. KA51. Bevilgningsbrev fra NAVF til Håvard Dahl Bratrein 11.12.1981.

som finansierte en forskerstilling for folkloristen Lassi Saressalo. Av praktiske og personlige årsaker hadde verken Lassi Saressalo eller Venke Åsheim Olsen arbeidsplass ved TMU. Gjennom hele prosjektet hadde de kontor ved henholdsvis Migrationsinstituttet i Åbo og Universitetet i Trondheim.⁹⁷ I løpet av prosjektperioden ble det arrangert tre prosjektmøter, i Vadsø i 1982 og i Åbo 1983 og 1986.⁹⁸

I søknaden til NAVF ble formålet med prosjektet fremstilt slik at det skulle undersøke kvensk folkekultur og gjennomføre ”ei systematisk framskaffing, tilrettelegging for forskning og lagring av kulturvitenskapelig dokumentasjonsmateriale fra de kvenske bygder i Nord-Norge.”⁹⁹ I søknadene som ble sendt til NAVF gjennom hele prosjektperioden, var det lite fokus på bergingsperspektivet. Da NAVF oppsummerte forskningsprogrammet i et presseseminar i 1985, ble det i pressemeldingen tydeliggjort at redningsperspektivet ikke var forlatt: ”I det kvenske delprogrammet måtte en ta utgangspunkt i det faktum at finske kulturelementer er i ferd med å forsvinne; dette betød at det var nødvendig å sette inn forskningstiltak som ledd i en kulturell bergingsaksjon”.¹⁰⁰

Problemstillingene som skulle undersøkes i Kvenprosjektet var forankret i fagfeltene etnologi og folkloristikk. Begrepet akkulturasjon ble fremhevet som et felles teoretisk utgangspunkt der ”undersøkelsen vil vise hvordan den finske (kvenske) kultur har utviklet seg og tilpasset seg til de to øvrige lokale kulturformer, den norske og den samiske.”¹⁰¹ Ved å fokusere på begrepet akkulturasjon var man i prosjektet opptatt av å undersøke selve overføringsprosessen mellom samfunn i berøring og tilpasning til fremmed kultur. Den allmenne rammen for prosjektet var å kartlegge og analysere kulturelle fenomen, og hvordan de fungerte som identitetskriterier hos den kvenske minoriteten i Nord-Norge.¹⁰² I selve undersøkelsen skulle Nord-Norge observeres som et tradisjonsområde, men som igjen skulle inndeles i ulike økologiske miljøer. På den måten så man for seg å kunne avdekke hvordan tilpassning til naturforhold hadde fått betydning.¹⁰³ Problemstillingene tydet på at forskerne, som i Varangerregistreringene, var opptatt av kulturens romlige plassering. Mens kulturspredning

---

⁹⁷ Kvenarkivet. VIIA1. KA50. Brev fra Venke Olsen 29.11.1981.

⁹⁸ Kvenarkivet. VIIA1. KA77; VIIA1. KA78; VIIA2. KA211.

⁹⁹ Kvenarkivet. VIIA1. KA45. Søknad til NAVF 15.5.1981.

¹⁰⁰ Kvenarkivet. VIIA2. KA181. Presseseminar om forskning om samisk og kvensk språk, historie og kultur, 20.11.1985.

¹⁰¹ Kvenarkivet. VIIA1. KA108. Søknad til NAVF 15.5.1983.

¹⁰² Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse: 6.

¹⁰³ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse: 9–10.

hadde vært utgangspunkt for denne interessen på 1970-tallet, var det nå den kulturelle tilpasning til geografi og økologi som skulle undersøkes.

I tillegg til fagdisiplinene etnologi og folkloristikk omfattet Kvenprosjektet også etnomusikkologi. I 1983 hadde museet ansatt Ola Graff ved folkemusikkarkivet, og dermed ble han og etnomusikkologien integrert i kvenprosjektet.¹⁰⁴ Målet var å samle inn musikalske ytringer som skulle inngå i TMUs eksisterende tradisjonsmusikksamling.¹⁰⁵ Det musikalske delprosjektet hadde de samme overordnede problemstillingene med særlig fokus på akkulturasjon, i forhold til tid og rom.¹⁰⁶

Arkivstudier og feltarbeid

Kvenprosjektet fokuserte på samtid og på historisk bakgrunn. Resultatene fra feltarbeidet skulle være utgangspunkt for analysen av samtiden. I 1982 ble det startet opp og gjennomført flere arkivstudier med kopiering av arkivmateriale fra norske, svenske og særlig riksfinske arkivinstitusjoner.¹⁰⁷ Materialet fra arkivstudiene ble ansett som viktig for det videre arbeidet med prosjektet og for å utforme kvenprosjektet til et mer forskningsrettet prosjekt.¹⁰⁸ Målsettingen med arkivgjennomgangen var også at det skulle inkorporeres i et eget arkiv i og for Nord-Norge.¹⁰⁹ Arkivstudiene var ment å både fungere som grunnlagsmateriale for å studere historisk bakgrunn, men også som det man kalte målingsmateriale i forhold til resultatene fra feltarbeidet.¹¹⁰ Seinere inngikk også disse kopiene i Kvenarkivet.¹¹¹

Feltarbeidet ble gjennomført somrene 1984 og 1985. Hovedhensikten var å fremskaffe materiale for å undersøke den kulturelle situasjonen i samtiden. Mens feltarbeidet i Varangerregistreringene særlig var konsentrert om området langs Varangerfjorden, ble Kvenprosjektet utført i et større geografisk område. Hovedvekten av feltarbeidet ble sentrert til Alta, Skibotn, Børselv og Vestre Jakobselv, men Vadsø, Skallelv, Svanvik og flere andre steder i Sør-Varanger ble også undersøkt. Den geografiske spredningen var valgt for å kunne

---

¹⁰⁴ Kvenarkivet. VIIA1. KA108. Søknad til NAVF 15.5.1983.

¹⁰⁵ Arnt Bakke hadde siden midten av 1950-tallet samlet inn kvensk tradisjonsmusikk, som han også gjorde under Varangerregistreringene i 1973.

¹⁰⁶ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Kvænsk kulturforskning – musikalsk delprosjekt: 3.

¹⁰⁷ Kvenarkivet. VIIA1. KA66. Søknad om prosjektstøtte til NAVF 1.6.1982.

¹⁰⁸ Kvenarkivet. VIIA1. KA108. Søknad til NAVF 15.5.1983.

¹⁰⁹ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse: 21.

¹¹⁰ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse: 10.

¹¹¹ For eksempel finnes kopier av korrespondanse, feltnotater og tegninger fra Samuli Paulaharjus reiser i Finnmark og Troms.

sammenligne flere ulike bygder. Man hadde en teori om at den finske minoriteten ikke hadde utgjort en ”homogen, tett, organisatorisk og historisk enhetlig gruppe”. Som det videre heter: ”Derfor vil vi betrakte de identitetssymbolene gjennom ulike lokalsamfunn hver med sitt egenartede økologiske og historiske særpreg. Det betyr at vi under feltarbeidet 1984 og senere i 1985 vil rette oppmerksomhet mot slike bygder som på sin måte representerer en type av finsk bosetting i etnisk, historisk og økologisk betydning.”¹¹²

Problemstillingene i Kvenprosjektet var formulert ut fra en hypotese om at det var interessant å komparere bygder med ulikt innvandringsforløp og ulik næringstilpassing. På den måten kunne en skape grunnlag for å forstå hvordan finsk identitet hadde blitt formet lokalt. Analysen skulle ta for seg endring over tid, i et bestemt geografisk område. Lokalteter som hadde blitt undersøkt tidligere og hvor feltmaterialet var tilgjengelig i arkiv ble foretrukket. I Porsanger ble for eksempel Børselv sett på som det sentrale innsamlingsstedet. Samuli Paulaharju hadde tidligere beskrevet stedet i sine feltnotater og i boken *Finnmarkens folk*, dette ble ansett som et godt grunnlagsmateriale for sammenligning.¹¹³

Metoden for å undersøke samtiden var å intervju informanter. Feltmaterialet består derfor i hovedsak av lydopptak fra intervju og transkriberinger av disse. Kvenprosjektet ble i en seinere evaluering også kritisert for at dokumentasjonen var mangelfull og ikke var blitt gjennomført som planlagt.¹¹⁴ Ved hjelp av intervjuene skulle prosjektet bl.a. registrere stereotypier om egne og andres etniske identitet med fokus på ”de stereotyper som eksisterer om finske innvandrere og om finskættede i Nord-Norge.”¹¹⁵ Som Varangerregistreringene var man i Kvenprosjektet opptatt av de eldste informantene. Av de 64 informantene med oppgitt alder var 13 informanter i alderen 80-90 år, 40 informanter i alderen 60-80 år, 11 informanter i alderen 50-60 år og 4 informanter var yngre enn 50 år (yngste var 33 år) på intervjutidspunktet.

---

¹¹² Kvenarkivet. VIIA1. KA112. Finsk (kvensk) kulturforskning i Nord-Norge av Håvard Dahl Bratrein, 28.9.1983: 1.

¹¹³ Kvenarkivet. VIIA1. KA112. Finsk (kvensk) kulturforskning i Nord-Norge av Håvard Dahl Bratrein 28.9.1983

¹¹⁴ *Kvensk forskning i Norge, Rapport fra ei arbeidsgruppe 1996*. NFR Oslo: 9.

¹¹⁵ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse 1983.

Fra Varangerhus til smørkatt

Den vitenskapelige bearbeidingen av resultatene fra feltarbeidene i Varangerregistreringene og Kvenprosjektet ble ikke slutført.¹¹⁶ En grundigere komparasjon av disse to prosjektene bør baseres på en mer utførlig gjennomgang av feltmaterialet enn det er rom for i denne artikkelen. Jeg vil her ta utgangspunkt i emnelistene for intervjuene, som en innfallsvinkel til hvilke tema som ble undersøkt i feltarbeidene.

I Varangerregistreringene ble alle 161 intervjuer utført på norsk, mens av 107 intervjuer i Kvenprosjektet ble 59 gjort på finsk og 48 på norsk. De finskspråklige intervjuene er ikke oversatt til norsk, men det er emnelistene. En gjennomgang av emnelistene i Varangerregistreringene antyder at man særlig opptatt av materiell kultur, næringstilpassning og enkelte arbeidspraksiser. Emneord som angikk fiske, hus/bygninger, sauna, jordbruk, slåttonn, husdyr, livets høytidsstunder, bakerovn og torvtaking går igjen. Oppmålinger av og nedtegnelser om flerfunksjonshus utgjorde i ettertid grunnlaget for Håvard Dahl Bratreins artikkel ”’Varangerhuset’. En foreløpig presentasjon av en nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner”.¹¹⁷ I kvenprosjektet var forskerne i mindre grad opptatt av materiell kultur. Informantene ble spurt om tema som var relatert til emner som språk, etnisitet, overtro, etnomedisin, slektshistorie, religion og musikk. Overtro var et sentralt tema og spørsmål om for eksempel drauen, underjordiske, utburd, hekser og smørkatt var tema som gikk igjen. Intervjuene forteller at smørkatt var et slags vesen som stjal smør.¹¹⁸ De to prosjektene skiller seg dermed fra hverandre i innhold og fokus. Skiftet kan karakteriseres som en dreining fra å kartlegge konkret materiell kultur til immateriell kultur. Denne dreiningen har også skjedd på flere andre felt. For eksempel har UNESCO siden 1980-tallet hatt økt fokus på vern av immateriell kultur, som Barbara Kirchenblatt-Gimblett også har påpekt.¹¹⁹ Denne dreiningen medførte et skifte av fokus fra artefakter til menneskene og deres kunnskap. I Kvenprosjektet indikerer emnelistene fra intervjuene nettopp at det var menneskenes kunnskaper om for eksempel egen historie, familiebakgrunn, etnomedisin og overtro som var det vesentlige i undersøkelsen av den etniske gruppens kultur.

---

¹¹⁶ Saressalos doktoravhandling fra 1996 bygger imidlertid på dette feltmaterialet. Se Saressalo 1996 og Anttonen 2001.

¹¹⁷ Bratrein 1980.

¹¹⁸ Se for eksempel Kvenarkivet. VII. B8.

¹¹⁹ Kirchenblatt-Gimblett 2004.

På sporet av den tapte samtid?

Ved ferdigstillingen av Kvenarkivet i 1990 representerte dette arkivet en materialisering av den kvenrelatert forskningen ved TMU i perioden 1968-1987. Tidspunktet markerer også avslutningen på TMUs involvering i større kvenrelaterte forskningsprosjekter. Selv om arkivet i ettertid har fått tilført nytt forskningsmateriale fra forskere utenfor TMU, har dette ikke vært fra prosjekt tilknyttet museets egen virksomhet.

Gjennomgangen av Varangerregistreringene og Kvenprosjektet viser at Kvenarkivets tilblivelse var nært knyttet til Håvard Dahl Bratreins virke ved TMU. I artikkelen har jeg også vist hvordan hans interesse for det særegne landskapet rundt Varangerfjorden fikk ringvirkninger og betydning for den kvenrelaterte forskningen på 1970- og 1980-tallet. I Varangerregistreringene var det særlig registrering av materielle kulturelementer som var i ferd med å bli borte som fikk fokus og som ble dokumentert gjennom opptegninger, fotografering og intervju. Varangerregistreringene kan betraktes som en indirekte årsak til at Kvenprosjektet ble en realitet da NAVF utlyste midler over sitt forskningsprogram. Forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur kom til i en tid da det ble rettet oppmerksomhet mot at etnisitet var et forsømt forskningstema. Feltmaterialet fra Kvenprosjektet antyder at det ble fokusert mer på etnisitet i dette forskningsprosjektet enn i Varangerregistreringene. Kvensk historie, kultur og identitet ble undersøkt ut fra en problemstilling hvor akkulturasjon ble sett på som sentral. Studien av etnisitet og etnifisering ble gjort gjennom arkivstudier og intervju. I forskningsprosjektet på 1980-tallet ble det fokusert mer på immateriell kultur, og det innebar en dreining bort fra det materielle. Registrering, opptegning og fotografering av materiell kultur ble derfor ikke gjort som i Varangerregistreringene.

Tittelen: "På sporet av den tapte samtid" er inspirert av utgangspunktet for feltarbeiderne. Samtiden var av interesse, men i hovedsak i form av den eldre kulturen den var sprunget ut fra. Varangerregistreringene var et uttalt forsøk på å berge de kulturelle sporene som fortsatt fantes i undersøkelsesområdet. Gjennom registrering og fotografering ble sporene berget og plassert i arkiv. I Kvenprosjektet var disse sporene fortsatt av interesse, i dette feltarbeidet ble også de eldste informantene foretrukket. Sporene etter fortiden ble forstått som om de fortsatt eksisterte i samtiden.

I dag kan sporene etter den tapte samtid gjenfinnes i Kvenarkivet. Den omfattende innsatsen som ble gjort på det deskriptive nivået i Varangerregistreringene og i Kvenprosjektet har ført til at TMUs Kvenarkiv inneholder et omfattende kulturhistorisk forskningsmateriale. Et materiale som blir brukt til nyere forskning på språk og kultur. Imidlertid har ingen gjort en helhetlig undersøkelse eller uttømmende analyse av dette arkivmaterialet, en utfordring som bør tas på alvor. Kvenarkivet er fortsatt aktuelt som kildemateriale til å undersøke kvensk og nordnorsk kultur, men også for å skrive forskningshistorie.

Referanser

Aarekol, Lena og Ryymin, Teemu 2006. "Bilder i bruk. Samuli Paulaharjus fotografier i dokumentasjonens og illustrasjonenes tjeneste", i *Heimen* nr 4, Trondheim.

Aarekol, Lena 2008. "Kven Culture and history in museum terms", in Goodnow, Katherine and Akman, Haci (ed.). *Scandinavian museums and cultural diversity*, UNESCO Berghahn Books, New York and Oxford.

Anttonen, Pertti 2001. "Etnopolitikk, Nord-Norge og Finsk kulturforskning. To doktoravhandlinger om kvenspørsmålet", i Ryymin, Teemu og Karikoski, Elin (red.) *Kvensk forskning, rapport fra kvensemiaaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000, Speculum Boreale* nr 2, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Berkaak, Odd Are 2001. "Samtidsdokumentasjon: En spøkeshistorie", i *Nordisk Museologi* 1-2, Umeå.

Berkaak, Odd Are og Ruud, Even 1992. *Den påbegynte virkelighet. Studier i samtidskultur*, Universitetsforlaget, Oslo.

Bratrein, Håvard Dahl 1974. "Varanger – en kulturhistorisk smeltedigel. Om kulturforskning ved Nordishavets rand", i *Forskningsnytt* nr 7, Oslo.

Bratrein, Håvard Dahl 1977. "Sjøfugl og kystbu", i *Dugnad* nr 3, Borgarsyssel museum, Sarpsborg.

Bratrein, Håvard Dahl 1980. "«Varanger huset». En foreløpig presentasjon av en nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner", i *Norveg. Tidsskrift for Etnologi og folkloristikk* nr 23, Universitetsforlaget, Oslo.

Bratrein, Håvard Dahl 1982. "Folkekultur", i Kalhama, Maija-Liisa (red.). *Suomalaiset jäämeren rannoilla. Finnene ved nordishavets strender. Kveeniseinaari 9.–10.6. 1980 Rovaniemellä. Kvensemiaaret i Rovaniemi*, Migrationsinstituttet, Turku.

Eriksen, Anne og Selberg, Torunn 2006. *Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk*, Pax forlag, Oslo.

Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar 1981. *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetsproblematikk i nord 1860-1940*, Universitetsforlaget, Oslo.

Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur, NAVF 1992.

Finnmarken 16.6.1980.

Hage, Ingebjørg 2007. "Kvenenes bosetting og byggemåter", i Hage, Ingebjørg, Haugdal, Elin Ruud, Bodil og Hegstad, Sveinulf (red.). *Arkitektur i Nord-Norge*, Fagbokforlaget, Bergen.

Hauan, Marit, Niemi, Einar og Wold, Helge A. 2003. *Karlsøy og verden utenfor*, i Hauan, Marit Anne, Niemi, Einar, Wold, Helge A. og Zachariassen, Ketil (red.). *Karlsøy og verden utenfor. Kulturhistoriske perspektiver på nordnorske steder, Tromsø Museums skrifter nr 30*, Tromsø.

Hetemänki-Olander, Elsi 1982. "Hilsen fra Finlands delegasjon ved Nordisk råd", i Kalhama, Maija-Liisa (red.). *Suomalaiset jäämeren rannoilla. Finnene ved nordishavets strender. Kveeniseminaari 9.–10.6. 1980 Rovaniemellä. Kvenseminaret i Rovaniemi*, Migrationsinstitutet, Turku.

Holmsen, Rigmor Frimannslund 1964–1970. *Gårdssamfunn og grannesamfun: foreløpig manuskript etter forelesninger i etnologi ved universitetet i Oslo 1964-1970*, Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, Universitetet i Oslo.

Humanistisk forskning i Norge, Humanoria-utredningen Del 10, NAVF 1975.

Kalhama, Maija-Liisa (red.) 1982. *Suomalaiset jäämeren rannoilla. Finnene ved nordishavets strender. Kveeniseminaari 9.–10.6. 1980 Rovaniemellä. Kvenseminaret i Rovaniemi*, Migrationsinstitutet, Turku.

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 2004. "Intangible Heritage as Metacultural Production", *Museum International*, no. 1-2, Blackwell Publishing, Oxford.

Klepp, Asbjørn 1974. "Finsk kultur på norsk jord", i *A-magasinet* nr. 21.

Klepp, Asbjørn 1980. "Tradisjon og kultur", i *Norveg. Tidsskrift for Etnologi og folkloristikk* nr 23, Universitetsforlaget, Oslo.

Kolsrud, Knut 1973. "On Cultural Boundaries as an Ethnological Problem", in *Ethnologia Scandinavica, a journal for Nordic Ethnology*, Lund.

Kvensk forskning i Norge, Rapport fra ei arbeidsgruppe 1996, NFR, Oslo 1996.

Niemi, Einar 1982. "Kvensk kulturforskning og vernearbeid", i Kalhama, Maija-Liisa (red.). *Suomalaiset jäämeren rannoilla. Finnene ved nordishavets strender. Kveeniseminaari 9.–10.6. 1980 Rovaniemellä. Kvenseminaret i Rovaniemi*, Migrationsinstitutet, Turku.

Niemi, Einar 2001. "Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv", i Ryymin, Teemu og Karikoski, Elin (red.). *Kvensk forskning, rapport fra kvenseminaret ved Universitetet i*

Tromsø, mai 2000, *Speculum Boreale* no 2, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Niemi, Einar 2003a. "Del I. 1814-1940," i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie*, bd 2, Pax forlag, Oslo.

Niemi, Einar 2003b. "Kvenene – fra innvandrere til utvandrere", i Mellem, Reidun (red.). *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur. Seminarrapport Tromsø mars 2002*, Norske kveners forbund/Ruijan Kveeniliitto, Tromsdalen.

Nordlys 17.1.1979.

Norsk kulturråd 1976. *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*, Oslo.

Olsen, Bjørnar 1997. *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*, Universitetsforlaget, Oslo.

Olsen, Venke Åsheim 1973. "'Det etniske aspektet ved intervjusituasjonen. Varangerregistreringen 1973.' Innlegg på helgeseminar for etnologer, Kleivstua 26.-28. oktober 1973, arrangert av Institutt for folkelivsgranskning (Mimeo)", i Jones, Michael (ed.). *Multiculturalism in the North. Selected papers by Venke Olsen Åsheim*, Tapir Academic press, Trondheim.

Ottar 2008, nr 1, Tromsø.

Puschmann, Oskar, Dramstad, Wenche og Hoel, Ragnhild 2006. *Tilbakeblikk. Norske landskap i endring*, Tun Forlag, Oslo.

Reiakvam, Oddlaug [1992] 1997. "Etnologi: Forskningsprogram eller «Norge rundt»-program?", i Reiakvam, Oddlaug. *Etnologi av hjartans lyst. Artiklar og førelesningar*, Forlaget folkekultur, Bergen.

Ryymin, Teemu 2003. "De nordligste finner" Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentlighet 1800-1939", avhandling for dr. art., Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Qvigstad, Just 1921. *Den kvænske innvandringen til Nord-Norge*, Tromsø Museums Årshefter 1920, Tromsø.

Sandbye, Mette 2001. *Mindesmærker. Tid og erindring i fotografiet*, Rævens Sorte bibliotek, København.

Saresallo, Lassi 1996. *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. Tampere.

Tjelmeland, Hallvard 1995. "Kva er modernisering?", i Myhre, Jan Eivind (red.). *Nord-Norges modernisering*, StensilsSerie B nr 35, Universitetet i Tromsø.

Unstad, Inger 2007. *Levd liv langs en rik fjord*, Trane Forlag, Vadsø.

Andre referanser

Intervju med Håvard Dahl Bratrein, desember 2005 og uformelle samtaler i perioden 2005-2008.

NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964-1976, Tromsø Museum Universitetsmuseet.

Kvenarkivet, Tromsø Museum Universitetsmuseet.